

**СРЕЋНА НОВА ГОДИНА! ТРАДИЦИЈА ЧЕСТИТАЊА И
ДАРИВАЊА У ФОЛКЛОРНОЈ ВАРИЈАНТИ ИЗ
СЈЕВЕРОЗАПАДНЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ**

Ирена Медар-Тањга

*Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци
Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина*

Јеленка Пандуревић

*Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци
Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина*

Key words: field research, čarojice (specific masquerading ritual), masquerading, blessings, curses, gift-bearing, ritual metaphors, intangible cultural heritage

Summary: This paper presents the results of contemporary field research regarding the traditional forms of mediating well-wishing and gift-bearing in the context of New Year celebrations. We single out the verbal codes from the complex of rituals and customs that include masquerading, processions, hospitality and blessings, and view them as symbolic structures containing complex meanings, analogous to the formulae of oral poetry, and helpful for a reconstruction of the world image inherent the Serbian traditional culture. We also discuss the possibility to define the ritual-customary masquerading as a carnival and to define that widespread local practice as intangible cultural heritage.

Кључне ријечи: теренско истраживање, чаројице, маскирање, благослови, клетве, даривање, обредне метафоре, нематеријално културно наслеђе

Апстракт: У раду се представљају резултати савремених теренских истраживања који се односе на традиционалне форме посредовања добрих жеља и даривања у контексту новогодишњих празника. Из обредно-обичајног комплекса који обухвата маскирање, опходне поворке, гостопримство и благосиљање издвајају се вербални кодови и посматрају као симболичке структуре комплексног значења, аналогне усменопоетским формулама, помоћу којих се реконструише слика свијета иманентна српској традицијској култури. Разматра се и могућност да се обредно-обичајно маскирање одреди као карневал, и да се распрострањена локална пракса у том облику дефинише као нематеријално културно наслеђе.

1. Уводне напомене

Без обзира на језичку различитост, новогодишња честитка у глобализованом свијету гласи управо тако: Срећна нова година! Подразумијевајући празничну неумјереност и преобиље, додатак се, евентуално, гради од именица: здравље, успјех, љубав, новац, радост. Свако интересовање за локалну или историјску варијанту глобалног *Happy New Year* је културолошка и антрополошка усмјереност на Друго, а како су идентитети и алтеритети постављени у средиште Унескове парадигме о очувању и заштити нематеријалног културног наслеђа,¹ у тексту који је настао као резултат рада на пројекту „Проучавање и заштита нематеријалног културног наслеђа Републике Српске“² издвајамо и анализирамо традиционалне обредно-обичајне форме новогодишњег даривања и честитања, која су у етнографским записима и савременој пракси обухваћена називима чаројнице, коледавци, вјешалице.³

Разлике у номинацији не одражавају и суштинску различитост, јер је ријеч о сеоској традицији сјеверозападне Босне и Херцеговине која, у сваком појединачном случају, укључује архаичне елементе/прежитке панспермије, дивинације, симпатичке магије, благослова и клетве, жртвовања, апотропејске праксе и гостопримства. У зимском („новогодишњем“) периоду око краткодневнице, веселе, понекад и разуздане поворке маскираних, нагарављених мушкараца, у старој и поцијепаној одјећи, или у костиму од животињске коже, крзна и рогова, уз сточарске реквизите попут звона, прапораца, ланаца и штапова, обилазе сеоске домове сакупљајући дарове у храни, вуни, новцу, као обредно уздарје за добре жеље, честитке и благослове. Паганска традиција је овај „прелазни период“ између старе и нове године, када душе предака долазе са онога свијета и учествују у прорицању, односно одређивању будућности и судбине живих ритуално обиљежавала ноћним опходима маскираних мушких дружина. Култно маскирање у претке посеже за семантиком изокренутог свијета и понашања, манифестујући истовремено присуство демона и заштиту од њих. Аграрна друштва почивају на вјери у вјечито кружно кретање, самим тим и у периодични повратак мртвих, који доносе и добро и зло, срећу и берићет, али и смрт и

¹ Конвенција установљена 2003. године посредством свјетске организације. Види: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> (приступљено: 8.5.2017.).

² Пројекат Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци који је подржало Министарство науке и технологије Републике Српске.

³ Чоријаци, чаројци, коледаре, коледарице.

болест. У „некрштеним данима“ мртви долазе по своје: правду, жртву, поштовање. Ритуални сусрети са живима посредством карневалског порицања граница и забрана у христијанизованим културама углавном су смјештени у раздобље између Богојављења и Коризме (ускршњих поклада). Христијанизовани прежици паганских ритуала, развијани током средњовјековља, остали су трајно уграђени у културу карневала која заузима значајно мјесто у празничном животу католичког и протестантског свијета. Маскирања у предбожићно вријеме и унутар дванаестодневнице задржала су се ријетко, и то најчешће у дијеловима Европе изван превасходног утицаја католичке цркве.

На манифестном плану, чаројице/коледавци/вјешалице су дакле календарске опходне поворке људи под маскама. Захтјеви културних политика који налажу међународну сарадњу и културну дипломатију пресудно су утицали на одлуку да ове групе добро расположених, маскираних људи, о којима се у јавном и медијском дискурсу мало говори и још мање зна, буду представљене као национални тип европског културног наслеђа кроз пројекат „Словенски карневали“ (2012–2016),⁴ и напрасно „откривене“ као традиционална културна пракса. Овом открићу претходио је ипак излазак на сцену, јер су као репрезентативна чаројичка група изабрани и представљени чланови културно-умјетничког друштва „Пискавица“, који на свом репертоару од 2011. године имају и сценску реконструкцију обичаја „чаројице“, иако (или можда баш зато што) он већ деценијама живи само у сјећању старца, некадашњих учесника. Носталгија неизбежно усмјерава однос према културном наслеђу, било да је ријеч о жудњи за прошлошћу, или за завичајем (в. Војт, 2005). Носталгични дискурс утиче на идеализацију објеката жудње, али и на конструкцију експертског знања о заједницама које се истражују. Сценски приказ чаројица на фестивалу „Козара етно“,⁵ који се уз велику медијску и институционалну подршку одржава у првој седмици јула у Пискавици, превазишао је могућности које је нудио етнографски опис напуштеног обичаја. Рефлексивној носталгији која се испољава у приватном простору појединца обухватајући и завичајност, и жал за прошлим

⁴ Међународни пројекат организације *Форум словенских култура*, реализован под покровитељством Унеска. У средишту је путујућа изложба „Словенски карневали“ коју прати истоимени каталог са фотографијама и текстовима чији су аутори кустоси дванаест музеја из словенских земаља. Планирано је да вријеме гостовања изложбе у свакој од земаља учесница буде период одржавања локалног карневала, како би стручњаци – коаутори и учесници округлог стола на тему карневала и маскирања могли да прате актуелна догађања на терену и учоче (потврде) евентуалне трансформације традиционалне праксе.

⁵ www.kozaraethno.com (приступљено: 8.5.2017.)

временима (младости), и резигнацију због заборава, придружила се и она „реконструктивна“ (в. Војт, 2005: 86), од које болују етнологи и фолклористи који сматрају да је ангажман у правцу „повратка коријенима“, односно у медијском простору „очувања традиције“ средишње мјесто њихове експертизе. Контоверзна маска роде, која је међу стручњацима изазвала цијели низ недоумица и неспоразума⁶ изгледа да је у недостатку атрактивнијих рјешења „позајмљена“ од учесника банатских или барањских поворки,⁷ а ни маска пса није нашла упориште ни потврду у нашим теренским истраживањима. У сјеверозападној Босни и Херцеговини покладна маскирања су оскудна и најчешће сведена на чађава чаројичка лица и браду од кудеље за „јарца“. Готово све преко тога (изузев травестијског прерушавања у „цуру“ или „бабу“) има елементе спектакла, па и измишљања традиције (Hobsbaum i Rejndžer, 2011). На овом мјесту важно је нагласити закључак да су обредне функције опходног маскирања у великој мјери очуване и да обичај на већини испитиваних локалитета ангажује сеоску заједницу готово без остатка, али и да углавном не постоји пракса укључивања „посматрача“ наспрам „извођача“. Истраживачима из нашег тима није пошло за руком да у раду на терену практикују методу посматрања, или посматрања са учешћем.⁸ Једино што је преостало било је уговорено „извођење“, импровизација изван аутентичног времена и мјеста, за потребе нашег истраживања, те интервју са чаројицама и члановима домаћинстава у које долазе, реализован уз помоћ припремљеног упитника. Снимке и фотографије су нам, на нашу молбу, доставили сами учесници.

Сасвим је другачија ситуација у заједницама које имају свијест о опходима као „традицији“, „култури“ и „наслеђу“. Окупљени око сеоских културно-умјетничких друштава одржавају овај обичај потпуно свјесни његове репрезентативности и завичајности. Настоје да га учине атрактивним и виталним, и посредством њега обезбиједу кохезију заједнице без обзира на међугенерациску и просторну удаљеност. У Бољанићу код Добоја имају испланиран и уигран

⁶ Zuhkava, Aksana et al. 2014. *Slavic carnivals: feasts connect the people*. Фотографије на страни 24. и 27.

⁷ Маску „клоцалицу“ у облику родиног кљуна спомињу сестре Јанковић описујући коринђање у Нинићеву код Зрењанина (Јанковић и Јанковић, 1949: Јанковић и Јанковић, 1963).

⁸ Разлог је, колико год неугодан и неочекиван, јасно образложен: *жене* (а сви истраживачи на пројекту су игром случаја жене, прим. а.) *не иду у чаројице; буде велики снјег, а ми идемо преко њива, то чекамо цијеле године, а ако пођете са нама, неће бити исто; нећемо да се неко руга нашим простим сеоским обичајима* и сл.

перформанс, заснован на сценарију који (у три веома блиске варијанте које су нам показали током рада на терену, и чије копије се чувају у Дигиталном архиву Филолошког факултета) потписују локални „активисти традиције“. Иновативни елементи уводе се без отпора, и свједоче о функционалном преосмишљавању, и разарању архаичне праксе под изговором „очувања традиције“:

III СЦЕНА

Екстеријер. Полазак коледарица

Вече. Поворка коледарица креће низ улицу. Весело жагор који постепено прераста у раздраганост: свирка, пјесма, а на погодним застанцима и игра. То није наравно карактеристика озренских коледарица. То је последица терена и раздаљености између кућа и нелогично је да се теревенчи у мрклом мраку гдје нема ни кућа ни људи. Међутим, тиме се неће умањити аутентичност коледарица јер њихова генеза (исходиште) и јесте у дионизијским баханалијама. Отуда је нелогично да поворка иде кроз урбану средину⁹ у муклој тишини или у обичном разговору. Пандани овом обичају су карневали, машкаре и покладе. Дакле, уз пјесму и свирку по гдјегдје и заиграти коло уз шаргију или двојнице.

И позвати публику да се придружи. Биће ту вјероватно доста Озренаца који су одселили у Београд.

2. Јарац, мачак, чаројнице: карневал у суштини или у покушају

Основна идеја „карневалског“ повезивања и разумијевања специфичности словенских култура на културној сцени Европе и свијета конкретизована је, дакле, посредством светковине чија се популарност и атрактивност очекује у сфери и традиционалних /сакралних и модерних/профаних традиција. Највећи европски карневали попут оних у Венецији, Келну или Беншу баштине не само древну, него у првом реду средњовјековну традицију покладног времена (нереда, преобиља, социјалне једнакости, смјеховне културе и субверзије) и опстају као симболи културе и идентитета локалног становништва, али и као туристичка атракција.

Истини за вољу, овдашњим учесницима пројекта „Словенски карневали“¹⁰ и није остављена могућност избора. „Бањалучки карневал“, спектакуларно најављен 2008. године уз подршку

⁹ Није ријеч о градским улицама: мисли се на насеље, које је у овом, и сваком другом случају гдје је пракса забиљежена, сеоско (прим. а.).

¹⁰ Јавна установа Музеј Републике Српске, Бања Лука.

*Федерације европских карневалских градова*¹¹ и локалних власти, није успио да заживи, а четири сезоне (2008–2011) нису биле довољне да би се констатовала традиција, упркос химни, маскоти, ангажовању туристичке организације и медијској подршци. На овом мјесту је важно нагласити да карневалски покушаји у српској култури немају утемељеност у традицији, да настају у оквиру савременог концепта масовне културе, и да веома тешко могу бити саображени парадигми нематеријалног културног наслеђа локалних заједница која инсистира на идентитету, диверзитету, континуитету, одрживости:

Учесници Трећег међународног карневала продефиловали су у суботу навече центром Бањалуке и измамили погледе и аплаузе посматрача. Претходно су представници града Бањалуке и Европске асоцијације карневалских градова свечано отворили ову смотру која се одржава у оквиру манифестације "Мјесец бањалучког карневала". На свечаности у парку "Петар Кочић" представило се 30 карневалских група из пет земаља.

– Поносни смо на чињеницу да је Бањалука домаћин овакве једне културне манифестације. Овим карневалом наш град се ставља у ранг свих већих европских карневалских градова – казао је градоначелник Бањалуке Драгољуб Давидовић.

Специјални гост града и бањалучког карневала на којем је учествовало око 1.500 учесника био је и предсједник Европске асоцијације карневалских градова Ван дер Крон из Холандије.¹²

Удруживање карневалских градова нашло је смисао у размјени идеја и мишљења о карневалу, који се одређује као живо наслеђе. То није само културни феномен већ и глобална индустрија која има своје тржиште, и добре изгледе за економски раст и одрживи развој:

Сваки карневал је прилика да се пошаље позитивна порука, порука пријатељства, да се заједнички игра и радује. Нека овај карневал пошаље поруку мира, пријатељства и љубави и нека буде путоказ како треба да живимо у уједињеној Европи, како да се дружимо и поштујемо једни друге – поручио је Весић. Предсједник Федерације европских карневалских градова Хенри Ван Дер Крон је, истичући да је импресиониран што је поново у Београду, изразио је задовољство што је раковички карневал за само три године постигао светски ниво и привукао учеснике из различитих делова Европе. Скупштина града ће у будуће више помагати раковички карневал. Он ће остати у Раковици, али је

¹¹ www.carnivalcities.com (приступљено: 8.5.2017.)

¹² http://www.glassrpske.com/banjaluka/gradske_vijesti/Karnevalska-povorka-na-gradskim-licama/40984.html (приступљено: 8.5.2017.)

истовремено и београдски. На овом карневалу је прошле године било око 30.000 грађана, а ове године се очекује око 50.000. Он на неки начин постаје део туристичке понуде Београда. Познато је да је у Београду туризам најбрже растућа привредна грана и да нам је неопходно више догађаја из те области. Раковица је позната као индустријска општина, са индустријским погонима који не раде, али успели су да нађу начин како да добију нови садржај – истакао је Весић.¹³

Представници држава, градова и карневалских удружења у оквиру ФЕСС-а, који су присуствовали састанку код председника Срђе Поповића захвалили су на срдачном гостопримству (и) нагласили да је овакав начин повезивања градова и држава значајан, како са аспекта поштовања културне и историјске баштине различитих поднебља, тако и са аспекта многобројних заједничких пројеката који могу да се покрену у области туризма, културе, спорта и сл.¹⁴

Важно је нагласити да су смисао и функција „европских“ маскирања, окупљања и дјеловања, без обзира на претпостављено заједничко поријекло у индоевропским, или античким култовима и претхришћанским цивилизацијама Балкана и Медитерана, измијењени, и саображени потребама модерних локалних заједница, те да еволуцијска разградња заједничких коријена нипошто није била једносмјерна. Карневал је, како пише Весна Марјановић, врста масовне, специфичне игре у којој добровољно учествује цијела заједница без обзира на пол, старост и статус у друштву (Марјановић, 2011: 9). Западноевропска традиција карневала, која се обликовала и артикулисала у форме спектакла под утицајем римокатоличке религијско-културолошке парадигме и урбане ренесансне естетике и поезике, није имала виталније изданке у балканским културама, изузев у неким приморским градовима и градовима у Војводини. Стога је нове форме маскирања у јавном простору и лудичких манифестација подстицаних визијом и мисијом *Асоцијације европских крневалских градова* неопходно сагледати кроз визуру културних и креативних индустрија, односно парадигме „култура за развој“. Када је ријеч о савременом маскирању, концепт „живог људског насљеђа“ могао би евентуално да обухвати неке видове фолклористичке праксе, уколико

¹³ <http://www.blic.rs/vesti/beograd/vesic-primio-clanove-federacije-evropskih-karnevalskih-gradova/ywbm666> (приступљено: 8.5.2017.)

¹⁴ <http://www.rtvbudva.me/vijesti/predsjednik-popovic-primio-predstavnike-federacije-karnevalskih-gradova-evrope/9825> (приступљено: 8.5.2017.)

би се разумјела као израз „културе памћења“ или настојања за поновним успостављањем нарушеног континуитета.

3. Савремена теренска истраживања

Блискост новогодишњих светковина, без обзира на проистеклост из старословенских, античких или древних балканских култова наглашена је уопштавањем назива *коледа* (уп. Milčetić, 1917) и наглашавањем елемената *дромене* са типолошки блиским маскама, костимима, актерима и реквизитима: невеста и ћосавко у Турској, Калогерос у Грчкој, Џемалари у Македонији, Кукери у Бугарској, Оале и коледари у Србији, Бирање краља у Хрватској, Брезаја и Шербуљ у Румунији (в. Антонијевић, 1997). Драматичне култне светковине су се, без обзира на регионалне разлике, у првом реду односиле на циклусе природе и космоса, а многобројне балканске варијанте међусобно се доводе у везу помоћу структурно-морфолошких модела издвојених на основу низа елемената као што су именовање, вријеме, родни и узрасни статус учесника, вјеровања, забране, маске и улоге, модуси уласка у простор, стратегија и сл. (в. Торњански Брашњовић, 2015). Реконструкција у дијахронијској перспективи зависи од потпуности и поузданости етнографских записа и методологије истраживања, те спремности истраживача да уочи и опише промјене које настају услед постепеног редуковања обредних радњи, заборављања првобитне магијске улоге, хипертрофије лудичке компоненте и модификације у контексту дјечјег фолклора.

С друге стране, савременим теренским проучавањима успоставља се синхрони пресјек, а пажња усмјерава на успостављање модела сачињеног од сљедећих елемената:

1. вријеме (календарско)
2. актери
3. структура групе
4. маскирање
5. реквизити
6. циљ, намјера
7. организација: вријеме, мјесто, кретање
8. табуи, вјеровања
9. акциони код
10. вербални код
11. предметни код
12. гозба

13. виталност обичаја и процјена мјере заштите (удружења, организације)

Структура унапријед припремљеног упитника обухвата ове категорије, и омогућава систематизацију података добијених на терену¹⁵ који су у општим цртама већ представљени (в. Росић, 2013; Црњак и Савић, 2013). Уочено је да се у зависности од тога да ли је ријеч о брдско-планинским (сточарским) или равничарским (ратарским) крајевима у којима се чаројичарски опход изводи, дефинишу не само актери и маске, него и просторни код. У брдским и планинским крајевима учесници опхода које предводи *Јарац* не улазе у кућу, већ испред прага благосиљају домаћинство, док у равничарским крајевима главни актери опхода, *Ђед* и *Баба*, улазе у кућу, гдје изводе ласцивне сцене у контексту имитативне магије. У неким крајевима је дошло до преплитања ова два модела. Илустрације ради, представљамо двије локалне варијанте¹⁶:

1. Главни актери међу чаројицама су: *дјед/ђед* (с бијелом брадом и брковима од ланене или конопљине кудјеље, обично са штапом у руци и звоном, понекад, *баба* (у женској одјећи, с марамом на глави) *дјевер/ђевер*, *џура* (са наглашеним женским атрибутима), *ћато*, *јарац* и *мачак*. Након позива да „отвори врата“ дома домаћин излази и чаројице пушта у кућу.¹⁷ Прво улази *баба*, која прегачом пропири ватру и, заједно са *дједом*, легне на сламу крај огњишта, симболично изводећи опсцене радње. Неко од чаројичара *бабу* боде вретеном, изражавајући тиме жељу да домаћици роди лан и конопља. За то вријеме *дјевер* доведе *џуру* домаћину, којег она пољуби у руку и склања се иза врата. Након тога чаројичари почињу да траже од домаћина поклоне: *јарац* блекеће и тако тражи соли и брашна, *мачак* мјауче и погледа на

¹⁵ Користећи комбиноваану методу анкете и интервјуа, у теренском истраживању учествовали су и студенти Студијског програма Српског језика и књижевности Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци. Систематизовани подаци из упитника се чувају у Дигиталном архиву Филолошког факултета.

¹⁶ Из Слатине (реконструкција Дијана Црњак, в. Црњак и Савић, 2013) и са Озрена (реконструкција Ирена Медар-Тања).

¹⁷ У кућу никад нису улазили сви чланови опхода, јер се вјеровало да ће, у случају да их изброје, неко од чаројица умријети: „Увијек се мијешали да се не би пребројили. Да и не би познали и не би пребројили. Онај задњи, ако, каже, којега задњег изброје тај мора умријет. Нит с десило, ни се то може десит. Кад с то стално мијеша, између другога, стално бјеже. Пола је на вани, пола је у кући, никад нису сви унишли у кућу” (С. В., Слатина).

таваницу, тражећи тиме месо и сланину, *цура* боцка бабу вретеном и тако тражи пређу. Кад добију дарове,¹⁸ благосиљају домаћина. Уз исти ритуал обилазе све куће у селу. Евентуални сусрет са чаројичарима из сусједног села понекад се завршава тучњавом, често само фингираном.

Уколико домаћин буде непријатан према веселој дружини и одбија да им нешто да, што је изузетно ријетко, куну га ријечима:

Ова кућа липова,
у њој нема никога,
пуна кућа мрави,
сви реците амин.

Када обиђу цијело село, враћају се у кућу из које су пошли, једу и пију оно што су добили, а остатак подијеле међу собом или поклоне сиромашним породицама. Након овог чашћења разилазе се кућама, благосиљајући и овај дом.

2. У прву суботу послије Никољдана скупе се коледари на челу са Јарцем (вођа коледарица) обучени у кожуне са шубарама на глави, мјешином на леђима, иду кроз село од куће до куће.

Пјесмом благосиљају домаћину наредну годину и добивају од домаћина дарове. На челу иде Јарац са звоном (које стално звони) а остали коледари опонашају мекетањем. По доласку пред кућу домаћина у пјесми му називају добро вече и питају да ли ће им отворити врата и сребрене кључанице. Када се пјесма заврши домаћин пали угашено свјетло, отвара врата и са ракијом радостан наздравља коледарицама. Затим пита ко шта носи од дарова (који су припремљени за подјелу). Прво се врши замјена соли – да се не би занедало у стоци, крпи се звоно ситним новцем које се наводно пробило па неће да звони, па се окити Јарац пешкирима. Од дарова се узима: кромпир, брашно, маст, сланина, лук, ракија, пасуљ. Дјелећи дарове домаћин све вријеме покушава да преброји коледарице, и постоји вјеровање ако све преброји догодине један ће умријети, зато се увијек један сакрије иза куће. По завршетку подјеле дарова полази се уз пјесму у којој се благосиља домаћин

¹⁸ Свако је добијао оно што му припада на основу улоге коју има у дружини: *цура* пригавке, мараме, пешкире, ланену и конопљину пређу и вуну, *баба* воће и пређу, *дјед* жито, брашно и ракију, *мачак* месо, сланину и маст, *Јарац* со и брашно. Новац је добијао *ћато*, који „је имо свој нотес, књигу и записиво колко је ко шта дао од новца и да то старјешини, томе старцу, ђеду” (Д. В., Слатина).

његова домаћица и укућани, стока „да иде унапријед“ и да му буде родна и весела наредна год. У свим засеоцима села пјесме имају исти текст, а кајде различите.

Који домаћин неће да отвори (рјеткост, али се деси) њему се не благосиља у пјесми, него му се све најгоре пожели, и свих дарова му се помало на прагу остави. Постоји вјеровање да му у наредној години „нешто мора од стоке да крепа“.

Крај ожалошћених кућа се уопште не пјева, само се звони звоном. Када се све куће обиђу све коледарице са даровима иду на мјесто одакле се и пошло. Обично је то нека већа кућа у селу и ту се готови посна вечера. Врши се продаја скупљених дарова (надметање ко да више), а што се не прода подјели се међусобно.

У овом раду пажња је усмјерена на вербалне сегменте обреда, и издвојене су карактеристичне синтагме које потврђују и допуњују сазнања о слици свијета која се конструише и одржава као израз традицијске културе.

4. Вербални кодови, обредне и митопоетске метафоре

Обредне поворке врше своју симболичку функцију умрлих предака захваљујући прерушавању и маскирању. Стара, изношена, закрпљена, наопачке изврнута, прљава, похабана и дроњава одјећа асоцира на трулеж и мртвачко распадање, али и на дуго путовање из свијета мртвих. Ипак, од уморних путника који стижу преко каловитих друмова балканских, очекују се добри „гласи“:

Домаћине господине, коledo!
Застасмо те за трпезом,
На трпези златна чаша,
Златна чаша и погача.
Окрој нама крај ибришим,
Да шибамо вране коње,
Нам су путеи надалеко,
Даљни путеи каловити.
Ми дођосмо, глас донесмо,
Трмке ти се изројиле,
Све ројаци ка облаци,
Краве ти се истелиле,
Све волови виторози,
Ми дођосмо, глас донесмо,
Овце ти се изјагњиле,
Све овчице калушице. (СНП I, 190)

Однос дара и уздарја у ритуалима гостопримства заснован је на вјери у моћ госта да утиче на судбину и благостање дома. Он своју добру вољу изражава поздравима, благословима, добрим жељама, здравицама, поклонима, а домаћин му узвраћа поштовањем. Гост има моћ да утиче на судбину, будући да је попут родитеља/претка, попа, кума, положајника биће – медијатор, при чему се „митско-магијски елементи благослова односе [...] на присутне и подразумеване актере благосиљања, на моћ императивне интонације и магијски делотворних напева, као и на моћ појединих симбола који по народном веровању, успостављају везу између виших сила и судбине“ (Ајдачић, 2004: 23).

Благослови припадају обредној размјени, али се не изговарају приликом сакупљања и путовања група, већ приликом домаћиновог исказивања добродошлице, при преузимању дарова, при опраштању (Црњак и Савић, 2013). Повлаштену улогу у групним опходима има вођа групе (Дид или Јарац). Њему припада част и привилегија, као и обавеза познавања обредног сценарија у који улазе и благослови – формуле, при чему се вјештина импровизације, те способност да створи свечану атмосферу и радосно окружење које повезује госте и домаћине, вријеме и мјесто у јединствен празнични амбијент подразумијева.

У складу са логиком обредног дара и уздарја, посјетиоци – гости се дарују, а реципрочност на којој се и успоставља равнотежа и семантика обреда директно је и јасно исказана у захтјевима чаројица:

Домаћине, господине,
Отвори нам врата,
Помога те Бог,
Даруј нама нашу пјесму,
Дарово те Бог.¹⁹

Отвор дворе, домаћине!
Тешке су нам обућине;
У блату смо до кољена;
Ни на руку рукавица,
Ни на плећи кабаница;
Отвор'те нам, удјел'те нам... (Беговић, 1986: 107)

Локализација која се у српској усменој традицији *препознаје* у *изразима из далека, преко гора, с оне стране, преко воде, упућује* на

¹⁹ Дигитални архив Филолошког факултета, упитник, Добој.

оностраност и најављује епифанију. Присуство у коледарским текстовима потврђује хтонску природу новогодишњих празника и његову везу с култом мртвих:

Ми смо дошли преко моста,
Да нам дате свега доста,
Ми газимо планине
Дајте нама сланине.²⁰

Паганска божанства се јављају у ликовима просјака, путника и намјерника, а гостопримство и даривање као обредна, али и обичајна пракса су у нераскидивој вези са овим вјеровањима. Дарови чаројицама су панспермијска жртва: ораси, љешњаци, воће, пасуљ, брашно... Наведени стихови имају и своју „вучарску“ варијанту (Plas, 1999; Васић, 2004), па епифанија поприма и анималистичка обиљежја:

Домаћине роде мој,
Ево вука пред твој двор,
Подај вуку сланине
Да не слази с планине!
Подај вуку свашта доста,
Да не коље око моста.²¹

Домаћински „двор“ представља мјесто сусрета и позорницу обредне драме доласка, дочека, испраћаја. У познатој коледарској пјесми из збирке Вука Стефановића Карацића препознаје се метафора сунчевог хода у сликама повратка „белог Вида“ који се након ратовања са силама таме (црни Угри) враћа кући,²² и чији повратак прати громот, тропот, радост и гозба:

Војевао бели Виде, коледо!
Три године с клети Турци,
А четири с црни Угри.
Каде Виде с војске дође,
Седе Виде да вечера.
Стаде громот, стаде тропот
Око двора Видојева.

²⁰ Дигитални архив Филолошког факултета, упитник, Теслић.

²¹ http://sipovo-tourism.com/index.php?option=com_content&view=article&id=179:obijae-otimaju-zaboravu&catid=1:novosti&Itemid=29 (приступљено: 8.5.2017.)

²² Али и Дели Вида, чији је повратак кући праћен потјером (три целата на коњима) и скривањем у подруме, погубљењем и „црним данцима“ (Krnjević, 1973: 193).

Ал' говори бели Виде:
„Изађ', љубо, те погледај,
„Што је громот, што је тропот
„Око двора Видојева.“
Кад изађе верна љуба,
Коњи му се копитају,
Радују се господару
Да је скоро с војске дош'о;
И голуби крилма бију,
Радују се господару,
Да је скоро с војске дош'о. (СНП V, 164)

Сасвим је разумљиво да је светковина Божића баштинила велики број ових слика, којима се метафорички приказује смјена зиме и прољећа, старе и нове године, јачање сунчеве свјетлости и буђење замрле вегетације. Иста идејна матрица положена је у колективне светковине широм медитеранског културног круга: дионисије,²³ баханалије,²⁴ сатурналије,²⁵ луперкалије,²⁶ брумалије,²⁷ календе,²⁸ чија

²³ Древни антички сеоски фестивал у част бога Диониса. У вези је са узгајањем винове лозе. Одржавао се зими, у децембру, а средишњи догађај чинила је поворка учесника који су носили симболе плодности у виду фалуса и кошаре са различитим плодовима и даровима. Урбани дио ове светковине познат је под називом Велике дионизије. Уз поворке носача фалуса, средишњи дио светковине било је извођење драме у позоришту. Трагедија дословно и значи „пјесма јарца“. Чланови хора који је изводио драмску представу били су заогрнути јарчијом кожом, представљајући митске пратиоце бога Диониса.

²⁴ У грчко-римској култури и религији, фестивали вина посвећени Бахусу (Дионису). Ове мистичне свечаности у част божанства плодности укључују и разуданост, неконтролисаност, опсценост.

²⁵ Римски фестивал у част бога Сатурна који је одржаван 17. децембра, уз гозбе које су трајале до 23. децембра. Карневалска инверзија препознаје се већ у сатурналијском укидању забрана, игнорисању друштвених норми и хијерархијских структура, као и у „призивању“ *Aurea aetas*, кроз поништавање социјалних разлика, обиље на гозбама и размјену поклона.

²⁶ Римски празник који се славио од 13. до 15. фебруара. У средишту светковине је старориталско божанство Луперкус, заштитник пастира од вукова, који је еквивалент старогрчком Пану (бог пастира, стада, њива, шума, поља, односно паше и стоке) и римском Фауну. И Пан и Фаун су приказивани са јарећим ногама и роговима, репом, ушима и брадом. Ритуали су се одржавали испред пећине Луперкал, гдје је по предању митска вучица подојила Ромула и Рема. Свештеници чије име (Луперци) значи „вучја браћа“, огрнути кожом жртвованих јарића, јурили су градом ударајући грађане штапом, нарочито жене, којима је овај чин гарантовао плодност и безбиједан порођај.

²⁷ Брумалије су се одржавале 25. децембра на дан рођења бога сунца. Сунце је у зимском солистицију (*lat. bruma*) најслабије 25. децембра, и мора се поново родити потпомогнуто свјетлошћу ватри и жаром молитви.

²⁸ Празновање почетка године, од 1. до 5. јануара.

је повезница не само календарске природе, него и појавне, будући да су обредне поворке маскираних и прерушених учесника веома важан дио манифестације:

Маске се уопште сматрају остатком прастарих култова, магијским обредним реквизитом који свом субјекту даје одређене моћи: особине оног неког или нечег чије је обличје примио, његову снагу или светост, право да општи с њим равноправно, да се понаша у складу са преузетим ликом или да се бори против њега, итд. (Детелић, 1992: 232)

У српској науци најугицајније хипотезе у вези са култом предака, манифестацијама и епифанијама у вези са мртвима приписују се Веселину Чајкановићу, а за нашу тему су нарочито значајне оне које се односе на обредне поворке, опходе домова, маскирања и прерушавања:

При римском погребу, стављали би поједини (најмљени) људи, најчешће глумци, маске предака (*imagines maiorum*) и тако учествовали у погребној поворци... Из грчке старине познате су и поворке ефеске Категорије... овај празник је слављен 19. или 20. јануара, дакле, у зимској сезони, када су као што знамо код свих индоевропских народа мртви у покрету. (Чајкановић, 1973: 276)

Осим коледарских, које разоткрива карактеристичан припјев „коледо“, и слике у чаројичким благословима упућују на истовјетна исходишта:

Домаћине, отвор' двор,
Пред кућом ти зелен бор,
За њег везан вранац коњ,
На њем сједи Господ Бог.

Зелен бор у средишту обредног locus-a је митема од које се свакако мора поћи у тумачењу запретених значења коледарских варијаната из сјеверозападне Босне и Херцеговине.²⁹ Ова слика–формула има и своје иначе у другачијем обредном систему (нпр. призивање кише; Ножинић, 1998) и рефлексе у благословима –

²⁹ „Био ти стог, колик зелени бор, а на нему сједи Господар Бог, неком дијели капом, неком шаком, мени и теби, домаћине, врећом, добром срећом: дете, дјецо, амин!“ (Šajnović, 1906). Види и низ примјера и напомена у (Milčetić, 1917).

здравицама: *Био ти стог ко зелен бор*.³⁰ У склопу зимских обреда са маскираним поворкама активира се семантички комплекс успостављен на вези зимзеленог дрвећа са култом мртвих и ускрснућем. Бор је дрво које је ношено као симбол божанства у процесима култа Кибеле, хтонске богиње чији симболички хабитус испуњава идеја повезивања плодности и смрти („плодност кроз смрт“, јер „бор је симболизовао тело мртвог и ускрелог бога, који је опет у култовима Кибеле био слика смене годишњих доба“; Gerbran i Ševalije, 2004: 361, 82–83; в. и Кибела, Атис у: Срејовић и Цермановић, 1989: 203, 64). Кибелин атрибут је и кључ, као што је кључ атрибут и римског бога Јануса, који је божанство свих пролазака и сваког почетка (Јанус, у: Срејовић и Цермановић, 1989: 176). Чаројички захтјев за отварањем „белих двора“ и „сребрних кључаница“ у бољанићкој варијанти³¹ и асоцијативно повезивање са кључевима св. Петра који умрлима обезбјеђују пролаз у рај³² могли би да допринесу реконструкцији ове митске слике. Бор у чијем је подножју „вранац коњ“³³ а у крошњи „Господ Бог“³⁴ је arbor mundi (Иванов и Топоров, 1965: 165–168). На ову представу се позивају и тумачи митеме о коледарима који одводе у подземље Перуновог сина (Belaj, 2007: 199; Holzer, 2009: 112–123). У словенској народној традицији, бор је, дакле, свето дрво, медијатор између неба и земље, живих и мртвих,³⁵ посредством којег се успоставља паралелизам човјека и природе. Представља осу свијета, спону са небеским простором и самим богом (Самарџија, 2014: 16), и у свјетлу овакве хипотезе чаројички обред представља и својеврсну митску реконструкцију стварања на којој почива прастаро веровање у цикличко умирање и оживљавање природе. У ритуално моделованом центру свијета је дом, двор, бор, коњ и бог, а долазак и одлазак

³⁰ „Био ти стог колик зелен бор, а на њему сједио свети Петар и Никола, све Бога молили, да ти жито роди“ (Босанска вила, 16.01.1887; Народне здравице у околини Тешња).

³¹ Дигитални архив Филолошког факултета у Бањој Луци.

³² О поетској стилизацији мотива зеленог бора и симболизму кључева у тужбалицама види у (Поповић Николић, 2016: 116–117).

³³ Широко је распрострањено схватање да је коњ атрибут соларних богова, али и медијатор. Црни коњ се у српској народној традицији доводи у везу са демонима доњег свијета, у њега се претварају грешници, уз његову помоћ откривају вампири и скривено благо.

³⁴ Веселин Чајкановић наглашава могућност да бор у традиционалним представама може бити доживљен и као божанство, указујући на зајмену израза бога ми и богме изразима *бора ми* и *борме* (Чајкановић, 1994: 35).

³⁵ У народним пјесмама сади се на гробовима недужно страдалих.

предака представља привремени повратак хаоса, односно сегмент којим се отвара обредни сценарио стварања и обнављања космоса (СМ, 2001: 163–165).

5. Закључна разматрања

Размишљања о поријеклу опходних поворки са маскираним учесницима воде до паганских ритуала посвећених подстицању плодности и вегетације, као и сузбијању злих демона и деструктивних сила. Аграрним култовима инклинирају и култови предака, наглашавајући хтонску природу везе која опстаје на идеји родности и плодности. Инкарнације покојника и комуникација са живима одвија се у празнично вријеме, а оваплоћења душа умрлих представљају маскирани чланови заједнице. У медитеранским и словенским претхришћанским културама празнични календар се дијели на зимско и љетње полугође, а светковине којима се испраћа зима и дочекује прољеће започињу зимском равнодневницом 22. децембра. Будући да имитативна магија повезује разнолике манифестације идеје „вјечитог повратка“, како се често назива циклична структура митског мишљења, циљ ритуалног осмишљавања и дјеловања новогодишњих светковина је обредна и метафоричка подршка „младом сунцу“ (тј. богу – *Dies natalis*) да ојача, да пружи снагу уснулој вегетацији и да допринесе општој плодности (Марјановић, 2011: 14).

Овај рад је замишљен као допринос поимању савременог стања традиционалног комплекса који у различитим варијантама обухвата опходне поворке, маскирање и новогодишње празнике. Резултати теренских истраживања (2012–2016) у сјеверозападној Босни и Херцеговини, гдје су се сачувале унеколико специфичне форме иначе веома распрострањене обредно-обичајне праксе, налажу проблематизовање и преиспитивање у институционалној пракси олако прихваћене могућности да се њени појавни облици сагледају у контексту културе карневала. Карневал је схваћен као савремена пракса која повезује спектакл, туристичку понуду, медијски простор, субверзију и индустрију забаве, потенцирајући улогу и значај културног наслеђа за „одрживи развој“ локалне заједнице, и представља изазован симболички простор у условима када јавне политике промовишу културу као дио развојне парадигме која укључује утилитарне концепције.

Културно наслеђе о коме је овдје ријеч, иако се типолошки може одредити као новогодишња светковина која укључује веселе и

разузданost, маскирање, честитање и даривање, нема много изгледа ни да издржи ни да оправда амбиције које се развијају из овакве визууре.

Светковине под маскама, у част доласка прољећа и свеопште плодности, иако ареално вариране, у српској традицијској култури су обликоване на архаичним матрицама сточарских и земљорадничких култова. Поимање времена превасходно је било дефинисано соларним и лунарним ритмовима и кретањима, а древне обредне радње које укључују поштовање покојника, магију за плодност и обреде лустративног значења хришћанско наслојавање неизбјежно је преосмишљавао и подређивало црквеном календару и семантици „нових“ празника. Њихови вербални кодови исказују, међутим, парадигматске структуре митског мишљења кроз представе младог коњаника, „мушког чеда“ на врану коњу, домаћина који дочекује „госте“ или се, након дугог одсуства, војевања против сила таме и деструкције, враћа кући на радост оних који сваке године с надом ишчекују његов долазак. Ове симболичке слике комплексног значења имају своје постојано мјесто у безмало свим антологијским изборима српске народне књижевности. Савремена теренска истраживања потврђују да трају и као обредне метафоре, али и као реторичке фигуре благослова које имају функцију и смисао у различитим, још увијек виталним апелативним жанровима, зрцалећи слику свијета иманентну и српској традицијској култури. И у интердисциплинарном приступу феноменима нематеријалног културног наслеђа³⁶ препознају се као постојане, у контексту традицијске културе структуриране формуле, које функционишу и у савременој обичајној пракси. Овакви закључци имају велику вриједност за етнологе и фолклористе, што ипак није довољно за поимање и дјеловање у оквирима Унескове концепције „живог људског наслеђа“, односно у служби „одрживог развоја локалних заједница“. Ове специфичне и аутохтоне новогодишње честитке, без карневалског бљештавила, спектакуларних костима, боја и ватромета немају много изгледа да се нађу на званичном попису елемената који чине репрезентативно или пак угрожено наслеђе

³⁶ Нематеријално културно наслеђе се дефинише као људско умијеће, изражај, вјештина или извођење, као и предмет, рукотворина, инструмент или простор који је са тим повезан, које заједнице, групе, и, у неким случајевима појединци препознају као дио своје културне баштине. То могу бити језик, говор, усмено предање, усмена књижевност или други усмени израз; извођачка умјетност; обичај, обред и свечаност; знање или вјештина везана за природу и свемир; култно и знаменито мјесто; традиционални занат или вјештина.

човјечанства.³⁷ Добро је, међутим, знати да то и не мора бити од пресудне важности када је ријеч о бризи за очување и заштиту културног идентитета.

Литература и извори:

- Ајдачић, Дејан. 1996. Чудесно дрво у народним песмама балканских Словена. У *Кодови словенских култура 1*. Београд: Слио. 69–84.
- Ајдачић, Дејан. 2004. Прилог проучавању благослова у усменој књижевности. У *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*. Београд: Научно друштво за словенске уметности и културе. 22–35.
- Антонијевић, Драгослав. 1997. *Дромена*, посебна издања, књига 72. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Беговић, Никола. 1986. *Живот срба граничара*. Београд: Просвета.
- Бв – *Босанска вила*. Лист за забаву, поуку и књижевност. Сарајево (1885–1914)
- Васић, Оливера. 2004. Култ вука у обредно-обичајној пракси становника Босне и Херцеговине. У *Етнокореологија Трагови*. Београд. 87–99.

³⁷ Осим најпознатије и најатрактивније *Репрезентативне листе нематеријалног културног наслеђа* која обухвата и претходни попис/*Прокламацију о ремек дјелима усменог и нематеријалног културног наслеђа*, и елементе номиноване од стране националних комитета уз процјену да имају универзалну вриједност, Унеско води и регистар елемената којима је неопходна хитна заштита, као и регистар добре праксе очувања.

- Детелић, Мирјана. 1992. *Митски простор и епика*, САНУ, Посебна издања, књ. DCXVI, Одељење језика и књижевности, књ. 46. Београд: САНУ, Ауторска издавачка задруга „Досије“.
- Дигитални архив Филолошког факултета (Теслић 2012; Добој 2013)
- Иванов, Вячеслав Всеволодович. Топоров, Владимир Николаевич. 1965. *Славянские языковые моделирующие системы*, Москва: Наука.
- Јанковић, Љубица. Јанковић, Даница. 1949. *Народне игре V*. Београд: Просвета.
- Јанковић, Љубица. Јанковић, Даница. 1963. *Играње под маскама у Србији. У Народно стваралаштво*, св. 6. Београд. 401–407.
- Карневалска поворка на градским улицама.*
http://www.glassrpske.com/banjaluka/gradske_vijesti/Karnevalska-povorka-na-gradskim-ulicama/40984.html (приступљено: 8.5.2017.)
- Марјановић, Весна. 2011. *На крају и на почетку карневал*. Београд: Етнографски музеј.
- Ножинић, Дражен. 1998. Поступци за призивање кише на Кордуну, Банији и Мославини. У *Расковник XXIV*. Бр. 91–92. Београд: Библиотека „Вук Караџић“. 75–112.
- Поповић Николић, Данијела. 2016. Бор оборен – прилог истраживању функције растиња и биља у усменим тужбалицама. У *Гора љиљанова (Биљни свет у традиционалној култури Срба). Зборник радова*. Београд: Удружење фолклориста Србије и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“. 109–120.
- Росић, Ивана. 2014. Обредне поворке чаројица – од првих помена до данас. У *Владо С. Милошевић, етномузиколог, композитор и педагог. Традиција као инспирација. Тематски зборник*. Бањалука: Академија умјетности. 137–141.
- Самардија, Снежана. 2014. Танковрха јела и зелен бор. Напомене уз зимзелено дрвеће у народној поезији. У *Биље у традиционалној култури Срба*, књига друга. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду. 5–18.
- СМ – група аутора. 2001. *Словенска митологија Енциклопедијски речник*. Превод Радмила Мечанин, Љубинко Раденковић, Александар Лома. Београд: Zepet Book World.
- СНП I – Караџић, Вук Стефановић. 1975. *Српске народне пјесме. Књига прва у којој су различне женске пјесме*. Приредио Владан Недић. Београд: Просвета.
- СНП V – Караџић, Вук Стефановић. 1898. *Српске народне пјесме. Књига пета у којој су различне женске пјесме*. Приредио Љубомир Стојановић. Београд: Државно издање.
- Срејовић, Драгослав. Цермановић, Александрина. 1989. *Речник грчке и римске митологије*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Торњански Брашњовић, Светлана. 2015. *Коледарске и божићне песме у контексту зимских календарских обрета. Дикторска дисертација*. Универзитет у Новом Саду, Филолошки факултет. http://ff.uns.ac.rs/studije/doktorske/uvid_javnosti/SvetlanaTornjanskiBrasnjovi_c_disertacija.pdf (приступљено: 8.5.2017.)

- Федерација европских карневалских градова. www.carnivalcities.com (приступљено: 8.5.2017.)
- Црњак, Дијана. Савић, Биљана. 2013. Лексичка и синтаксичко-семантичка анализа благослова у обреду чаројице. У *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. књига 61, Свеска 1, Нови Сад: Матица српска. 93–107.
- Чајкановић, Веселин. 1973. *Мут и религија у Срба*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић, Веселин. 1994. *Речник српских народних веровања о биљкама. Сабрана дела из српске религије и митологије*, књ. 4. Београд: Српска књижевна задруга, БИГЗ.
- Belaj, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskog mitskog svjetonazora*. Zagreb: Golden marketing.
- Војт, Светлана. 2005. *Budućnost nostalgije*. Beograd: Geopoetika.
Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> (приступљено: 8.5.2017.)
- Festival Kozara etno*. www.kozaraethno.com (приступљено: 8.5.2017.)
- Gerbran, Alen. Ševalije, Žan. 2004. *Rečnik simbola*. Novi Sad: Stilos.
- Hobsbom, Erik. Terens, Rejndžer (ur.). 2011. *Izmišljanje tradicije, drugo izdanje*. Prevele s engleskog Slobodanka Glišić i Mladena Prelić. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Holzer, Georg. 2009. Koledanje i njegovi poganski elementi u Novom Selu i drugim gradišćanskohrvatskim selima, U *Studia ethnologica Croatica*. vol. 21, Zagreb: Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. 101–131.
- Krnjević, Hatidža. 1973. *Narodne balade iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost.
- Milčetić, Ivan. 1917. Koleda u južnih Slovena. U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena*, knj. 22. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. 1–124.
- Turistička organizacija opštine Šipovo. Običaje otimaju zaboravu*. http://sipovo-tourism.com/index.php?option=com_content&view=article&id=179:obijaje-otimaju-zaboravu&catid=1:novosti&Itemid=29 (приступљено: 8.5.2017.)
- Plas, Peter. 1999. The songs of the vučari: relations between text and ritual-mythological context, U *Slavica Gandensia*. No. 26. Ghent: Department of Slav and Eastern European Studies of the University of Ghent. 85–116.
- Predsjednik Popović primio predstavnike Federacije karnevalskih gradova Evrope*. <http://www.blic.rs/vesti/beograd/vesic-primio-clanove-federacije-evropskih-karnevalskih-gradova/ywbn666> (приступљено: 8.5.2017.)
- Šajnović, Ivo. 1906. Čaroјice, narodni običaj u Kolima (Bosna). U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* XI/1. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. 142–145.

Vesić primio članove Federacije evropskih karnevalskih gradova.
<http://www.blic.rs/vesti/beograd/vesic-primio-clanove-federacije-evropskih-karnevalskih-gradova/ywbm666> (приступљено: 8.5.2017.)

Zuhkava, Aksana. et al. 2014. *Slavic carnivals: feasts connect the people*. Ljubljana [etc.]: Forum of Slavic Cultures [etc.].